

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

**ΕΙΚΟΣΤΟ ΟΓΔΟΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ**

Ἀθήνα, 16, 17 καί 18 Μαΐου 2008

**Βυζαντινό καί Χριστιανικό Μουσείο
Βασ. Σοφίας 22, Ἀθήνα**

ΑΘΗΝΑ 2008

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΕΝΝΑΣ – ΚΛΗΜΗΣ ΑΣΛΑΝΙΔΗΣ

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΦΩΤΟΔΟΤΗ ΣΤΗ ΝΑΞΟ: ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι πρόσφατες εργασίες της 2^{ης} ΕΒΑ στο καθολικό της μονής του Φωτοδότη στη Νάξο έφεραν στο φως νέα στοιχεία, τα οποία επιτρέπουν την ολοκληρωμένη μελέτη του μνημείου και την αναθεώρηση πολλών από τις έως σήμερα διατυπωθείσες απόψεις σε σχέση με την οικοδομική του ιστορία. Ο ναός, ο οποίος βρίσκεται στο ισόγειο ενός υψηλού οχυρωμένου πύργου, είναι στη σημερινή του μορφή ιδιότυπος και δεν εντάσσεται σε κάποια γνωστή τυπολογική ομάδα. Έχει κάτοψη σχήματος ορθογωνίου με τρεις ημικυκλικές κόγχες. Τέσσερις κίονες στο κέντρο στηρίζουν ισάριθμα τόξα, στα οποία εδράζεται ο τρούλλος. Περιμετρικά του τρούλλου διατάσσονται καμάρες, που συναντώνται στις γωνίες κατά τη διαγώνιο. Στο βόρειο και το νότιο τοίχο διαμορφώνονται δύο - σύγχρονα με αυτούς- ζεύγη παραστάδων. Παραστάδες υπήρχαν επίσης στον ανατολικό και το δυτικό τοίχο. Στα δυτικά διατάσσεται νάρθηκας με ενιαία καμάρα. Στα νότια του ναού έχει προστεθεί μονόκλιτο παρεκκλήσιο. Το δάπεδο στον κυρίως ναό, το νάρθηκα και το παρεκκλήσιο περιλαμβάνει ταινίες από γκρίζο μάρμαρο που σχηματίζουν ορθογώνια διάχωρα, όπου τοποθετούνται μεγάλες πλάκες λευκού μαρμάρου. Μικροί έγχρωμοι κυκλικοί δίσκοι υπήρχαν στο κέντρο του κεντρικού διαχώρου του ναού και του Ιερού. Το τέμπλο έχει κατασκευαστεί στην Τουρκοκρατία, αλλά περιλαμβάνει πολλά παλαιότερα αρχιτεκτονικά μέλη. Βυζαντινά γλυπτά εντοπίστηκαν επίσης με τις πρόσφατες εργασίες. Με εξαίρεση ένα θωράκιο με συμφυή πεσσίσκο, που χρονολογείται πιθανότατα στους λεγόμενους σκοτεινούς χρόνους, τα γλυπτά ανήκουν σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ανήκουν αρχιτεκτονικά μέλη τέμπλου διακοσμημένα με την τεχνική *champlevé* με έγχρωμη κηρομαστίχη. Σε ορισμένα έχει γίνει χρήση και της διπλεπίπεδης τεχνικής, με έξεργες παραστάσεις ζώων, ενώ κάποια θωράκια διαπιστώθηκε ότι ήταν διάτρητα. Χρονολογούνται με επιφύλαξη στο 12^ο-13^ο αιώνα. Τα γλυπτά της δεύτερης ομάδας αντιγράφουν με τρόπο άτεχνο τα προηγούμενα και ανήκουν ασφαλώς στους χρόνους της Λατινοκρατίας. Ο αρχικός ανεικονικός ζωγραφικός διάκοσμος αποκαλύφθηκε κυρίως στο τεταρτοσφαίριο και τον ημικόλινδρο της αψίδας του Ιερού. Τα δύο διάχωρα στον ημικόλινδρο, σε αναλογικά μεγάλη ακόσμητη απόσταση από το μεταγενέστερο σύνθρονο, περικλείουν το θέμα του πολυτελούς διάλιθου σταυρού. Τα κάτω διάκενα του σταυρού γεμίζονται με ακανόνιστους ελικοειδείς βλαστούς σε καφεκόκκινο χρώμα. Οι σταυροί είναι εντυπωσιακοί καθώς διακοσμούνται με χρωματιστούς πολύτιμους λίθους και μαργαριτάρια. Τα διάχωρα περικλείονται από πλατιά ζώνη πλαισίων με διαφορετικά θέματα το καθένα, όπως τελείες, μικρές κυματιστές γραμμές και τριγωνικά θέματα επίσης

σε καφεκόκκινο χρώμα, που μιμούνται ορθομαρμαρώσεις. Στο τεταρτοσφαίριο ταινίες με οδοντωτό κόσμημα και επιγραφή περιβάλλουν τα τοξωτά ανοίγματα του παραθύρου. Στο παρεκκλήσιο και το νάρθηκα σώζονται λείψανα τοιχογραφιών που είναι δυνατό να χρονολογηθούν το 12^ο –13^ο αιώνα, ενώ τμήματα μεταβυζαντινού στρώματος, πάνω στο αρχικό, διακρίνονται στις παρειές του δίλοβου παραθύρου του Ιερού. Το στρώμα αυτό πιθανότατα ανάγεται σε οικοδομική φάση που συμπίπτει με τη μετατροπή του ναού σε καθολικό μονής.

Με βάση τα παραπάνω, διακρίνονται τρεις κύριες οικοδομικές φάσεις στο ναό.

Στην **αρχική οικοδομική φάση (I)**, η οποία θα πρέπει να τοποθετηθεί στον 8ο ή τον 9^ο αιώνα, ανήκουν ο βόρειος και ο νότιος τοίχος του ναού και οι κόγχες του Ιερού. Με κάθε επιφύλαξη, μπορούμε να προτείνουμε την αναπαράσταση του ναού στον τύπο της τρίκλιτης θολοσκεπούς βασιλικής, ίσως με τέσσερις πεσσούς, σε αντιστοιχία με τις παραστάδες στους πλάγιους τοίχους. Σε κάποια ενδιάμεση δευτερεύουσα οικοδομική φάση (IIa) φαίνεται πως προστέθηκε το παρεκκλήσιο και ένας νάρθηκας, που κατά πάσα πιθανότητα υπήρχε στη θέση του σημερινού. Κατά τη **δεύτερη οικοδομική φάση (II)**, ο ναός μετατράπηκε σε απλό τετρακίονιο σταυροειδή εγγεγραμμένο, με πλήρη ανακατασκευή της θολοδομίας και σημαντική ταπείνωση της στάθμης του δαπέδου. Στα δυτικά προσετέθη νάρθηκας, με θολοδομία που κατασκευάστηκε με τη βοήθεια τόξων σε επαφή με το δυτικό τοίχο του ναού. Στην ίδια οικοδομική φάση ανήκει το μαρμάρινο δάπεδο με το στυλοβάτη του τέμπλου και πιθανότατα τα γλυπτά της πρώτης ομάδας. Η αναφορά του Venier του έτους 1687 σημειώνει ως έτος κατασκευής της μονής το 1182 και συνδέει την οικοδόμησή της με ιστορικά πρόσωπα και συμβάντα. Τα αναφερόμενα γεγονότα θα πρέπει ίσως να τοποθετηθούν ορθότερα στο διάστημα 1110-1118. Εάν υπάρχει βάση στην πληροφορία του Venier, θα πρέπει να αποδώσουμε στην εποχή αυτή την οικοδομική φάση II. Σε αυτή την περίπτωση, θα ερμηνευόταν κάποιες ομοιότητες με την Επισκοπή Σαντορίνης και θα δικαιολογείτο η μεγάλη δαπάνη για την κατασκευή ενός ναού, η ποιότητα του οποίου ξεχωρίζει από οποιοδήποτε αντίστοιχο μνημείο στη Νάξο. Κατά τη διάρκεια της Λατινοκρατίας, ο ναός ενσωματώθηκε σε οχυρωμένο πύργο. Η **τελευταία οικοδομική φάση (III)**, η οποία θα πρέπει να χρονολογηθεί στην όψιμη Τουρκοκρατία, περιλαμβάνει την πλήρη ανακατασκευή της θολοδομίας του ναού και του νάρθηκα. Στο πλαίσιο της εκτεταμένης αυτής αναμόρφωσης μεταφέρθηκαν δυτικότερα οι δυτικοί κίονες, κατασκευάστηκε τοξοστοιχία σε επαφή με τον ανατολικό τοίχο του ναού και ο σημερινός τοίχος μεταξύ νάρθηκα και κυρίως ναού.